

**СЛОВНИК ФІЛОСОФСЬКИХ ТЕРМІНІВ /
Матюхіна О.А., Сластенко Є.Ф., Ягодзінський С.М.**

Агностицизм – філософське вчення, яке заперечує можливість пізнання об'єктивного світу людиною. Згідно з ним неможливо однозначно довести, що наші знання відповідають дійсності.

Апейрон (грецьк. απείρον – безмежне)– поняття, введене в філософію Анаксимандром
для визначення б
езмежної
,
невизначеної
,
без'якісної
першооснови
.
що
перебуває
у
вічному
русі
. Шляхом

виділення
з
апейрону
протилежностей
і
їх
боротьби
,
стверджує
філософ
,
виникла
вся
багатоманітність
речей.
Поняття
«
апейрон
» є
важливим
досягненням
давньогрецької
ф
ілософії
на шляху
абстрактизації
уявлень
про
першооснову
.

Апорії (грецьк. *aporia* – утруднення, безвихідне становище) -парадоксальні положення
Зенона, в
яких
він
поставив
проблеми
безперервності
і
кінцевості
,
сформулював
питання
про природу континууму /

безперервного
/, яке є одним
із
вічних
питань
розуму
.

Атараксія (грецьк. ataraxia – незворушність) – стан душевного спокою та незворушності.

Одне
з
базових
понять
п
ізньої
античної
філософії
; мета, до
якої
повинен
прагнути
філософ
.

Атомізм (грецьк. atomos – неподільний) – одна з концепцій давньогрецької філософії, сформульована Левкіпом і Демокритом , розвинена Епікуром , Лукрецієм Карром . Згідно з нею, походження і будова

св
іту
пов'язуються
з
поняттям
про атом як
його
першооснову
.

Буття – філософська категорія, яка означає реальність у різноманітних її проявах. Співвідноситься з категоріями “сущє”, “сутність” та “існування”.

Виробничі відносини – суспільні відносини між людьми, що виникають в процесі виробництва, обміну, розподілу матеріальних та духовних благ. Зумовлюються продуктивними силами.

Відображення – всезагальна властивість матеріальних об'єктів, яка проявляється як зміна, реакція, зліпок будь якого предмету чи явища, які взаємодіють з іншими предметами та явищами. Ця реакція завжди знаходиться у певній відповідності або подібності з тією чи іншою стороною предмета, який дії на інший предмет.

Волюнтаризм (лат.voluntus –воля)- діяльність людини на основі власних бажань, волі без врахування об'єктивних обставин і законів.

Воля – властивість свідомості, що регулює і мотивує поведінку людей; цілеспрямованність на виконання тих або інших дій з свідомим здійсненням вибору і прийняттям рішень.

Гіпотеза – наукове припущення, яке висувається для пояснення певних явищ дійсності.

Гуманізм – ставлення до людини як до найвищої цінності, захист права особистості на

свободу, щастя, всебічний розвиток і прояв своїх здібностей.

Докласична доба української філософії – прадавня історія культури українського народу – X VII ст.

Дедукція – метод дослідження, який полягає в переході від загального до окремого; одна з форм умовиводу, при якій на основі загального правила з одних положень, як істинних, виводиться нове істинне положення.

Деміург (з грецьк.demiurgis- майстер, в переносному сенсі –творець) У філософії Платона, Аристотеля, неоплатоників
–
творець
світу
,
одне
з
визначень
божества.

Дискурс – той, що здійснюється шляхом логічних міркувань, розсудливий, опосередкований.

Дискусія – публічне обговорення якогось спірного питання.

Діалектика – у первісному значенні – мистецтво полеміки, логічний метод встановлення істини шляхом виявлення й подолання суперечностей у судженнях опонента; у сучасному філософському трактуванні – вчення про найзагальніші закони руху як саморуху, розвитку як саморозвитку.

Діалектичне заперечення – таке, яке не знищує в предметі, явищі, процесі його основу,

потенціал подальшого розвитку, а зберігає його.

Діалог – розмова між двома особами; літературно-публіцистичний або філософський твір у формі розмови.

Діяльність –

Догмат – положення, яке не підлягає критиці і є обов'язковим для всіх віруючих.

Догматизм – спосіб засвоєння й застосування знань, в якому те чи інше вчення або положення сприймається як закінчена, вічна істина, як догма.

Дуалізм – філософське вчення, згідно з яким матеріальне і духовне начала не залежать одне від одного. Він виходить із визнання подвійності першоначал світу – матерії і духу (свідомості).

Духовне виробництво – діяльність, яка породжує ідеї, які втілюються в життя матеріальним виробництвом. Це частина .духовного життя суспільства, зв'язана з виробництвом духовних цінностей, які задовольняють .духовні інтереси суспільства і окремих людей.

Духовні відносини – це відносини, в які вступають люди з приводу духовних цінностей (ідей, наукових теорій, традицій, звичаїв, релігійних вірувань, витворів мистецтва, моральних норм і т.д.).

Духовність – філософська категорія, що відображає процес самотворення людини, тобто вибудовування нею свого “внутрішнього світу”, формування власної життєвої позиції, визначення свого місця у суспільстві.

Еволюція – поступові зміни в соціальному житті, в природі, їх які не торкаються зміни основ циклів, в яких вони відбуваються.

Екзегетика (від лат. exegesis – тлумачення) - мистецтво пояснення, розкриття змісту текстів.

Емпіризм – напрям у теорії пізнання, який вважає єдиним джерелом і критерієм пізнання чуттєвий досвід, применшує значення логічного аналізу і теоретичних узагальнень.

Закон – вираження й прояв необхідних, суттєвих, сталих, повторюваних зв'язків між предметами, явищами, процесами.

Ідеалізм – філософське вчення, згідно з яким свідомість, духовне начало є первинними, а матерія – вторинною.

Ідеальне – суб'єктивний образ об'єктивної реальності, тобто відображення зовнішнього світу в формах діяльності людини, в формах її свідомості і волі.

Індивід – людина як одиничний представник людського роду, "один з собі подібних", безвідносно до її неповторних рис та здібностей.

Індивідуальність - самобутній спосіб буття конкретної людини, в неповторності природних задатків і їх реалізації в діяльності, визначеної рамками соціального буття. Єдність унікальних і універсальних властивостей людини, що формуються в процесі діалектичної взаємодії спадкових якостей, особистих властивостей і набутих соціальних рис і властивостей.

Індукція – у логіці форма умовиводу, де на підставі знання про окреме робиться висновок про загальне; один з методів пізнання.

“Історична особа” – філософське поняття, яке визначає таку характеристику особистості, сенс життя і практична діяльність якої направлені на розвиток історичного процесу.

Категорії діалектики – найбільш загальні поняття, які відносяться не до окремих галузей. Ділянок дійсності, а до дійсності як такої.

Класична доба української філософії - XVIII ст. – перша чверть XX ст.

Концепція – (від лат. *conception* – сприйняття) – система поглядів на певне явище; спосіб розуміння, тлумачення якихось явищ; основна ідея певної теорії.

Криза – складний, загострений стан, переломний, вирішальний момент.

Культура - сукупність матеріальних та духовних цінностей, вироблених людством протягом усієї історії, а також сам процес творення, розподілу і споживання матеріальних і духовних цінностей, що спрямований на повне виявлення і розвиток сутнісних сил людини.

Культура – це процес виробництва, споживання, передачі від покоління до покоління матеріальних та духовних цінностей, який характеризує поступальність суспільного розвитку.

Логос (грецьк. *logos*- слово, думка, розум, закон) - термін, який в античній філософії визначав всезагальний закон, основу світу, його порядок і гармонію.

Людина – біосоціальна істота виду *Homo sapiens*, суб'єкт пізнання і історичного процесу, розвитку культури як "другої природи" на Землі; що відокремилась від інших, пов'язаних з

нею форм життя завдяки здатності виробляти знаряддя праці, яка має мову; мислення, свідомість.

Матеріалізм – філософське вчення, згідно з яким матерія є первинною, а свідомість, дух – вторинні.

Матеріальне виробництво - процес трудової діяльності людей, які з допомогою відповідних засобів здійснюють перетворення природи з метою створення матеріальних благ, спрямованих на задоволення людських потреб.

Матерія – філософська категорія, якою позначають об'єктивно існуючу реальність у нескінченній множині всіх її речей і явищ.

Метафізика – термін, вперше застосований Андроніком Родоським по відношенню до останнього розділу «Нового Органона» Аристотеля, який самим автором не був ніяк названий, і містив, переважно, загально філософські міркування; з того часу застосовувався як синонім філософії, доки Г.В.Ф. Гегель не надав йому іншого змісту: протилежного діалектиці.

Метод – шлях дослідження, спосіб пізнання; спосіб, прийом або система прийомів для досягнення якої-небудь мети.

Методологія – вчення про методи пізнання світу; сукупність прийомів дослідження, що їх застосовують у будь-якій науці відповідно до специфіки об'єкту її пізнання.

Мислення – процес відображення об'єктивної реальності. Мислення складає вищу
у
піль
людського
п
ізнання
,
оскільки
виводить
сту

знання
про
суттєві
зв'язкі
між
явищами

·
Воно
здійснюється
як
п
ізнання

,
що
рухається
від
явища
до
сутності

·
Мислення
де
способом
пізнання
того,
що
не
лежить
на
поверхні
явищ
і не
сприймається
органами
чуття

·
Мова – матеріальна форма здійснення процесу мислення. Через мову особисті досягнення стають досягненнями всього людства. Мова є універсальною формою вираження думок. Відрізняють природні і штучні мови.

Новітня українська філософія – 20-ті рр. ХХ ст. – сьогодення.

Натурфілософія – філософія природи.

Номіналізм (від. лат. *nomen* – ім'я, назва) - один з напрямів середньовічної філософії, згідно з яким загальні поняття, створені нашою свідомістю, є лише іменами для позначення одиничних речей.

Одкровення – базове поняття середньовічної філософії. Передача Богом через Святе Письмо священних істин людям для їх спасіння.

Ортодоксія – неухильне додержання певного вчення, положення.

Патристика (від лат. *pater* – батько) - сукупність філософсько-теологічних течій і напрямів II-УІІІ ст. Провідні проблеми: захист християнського віровчення від критики з боку язичеських філософів; проблема використання набутоків античної філософії християнством; систематизація християнського віровчення.

Праця - доцільна діяльність людей з метою перетворення і освоєння природних і суспільних сил для задоволення людських потреб.

Предмет соціальної філософії - дослідження найбільш загальних основ виникнення, функціонування та розвитку суспільства.

Принцип – основна ідея, що пронизує наскрізь ту, чи іншу концепцію або ж життєву позицію.

Провіденціалізм (від лат. *providential* – провидіння) - концепція середньовічної філософії, згідно з якою рушійною силою історії людства є провидіння, промисел Божий, який визначає напрямок, мету розвитку людського

суспільства. Основа соціальної філософії Августина, Фоми Аквінського

Прогрес – направленість розвитку, якому притаманний рух від “нижчого” до “вищого”.

Продуктивні сили – знаряддя, засоби виробництва, самі люди, які приводять їх в рух і здійснюють виробництво.. Сукупність знарядь і предметів праці становить засоби виробництва. Головний елемент продуктивних сил - люди як суб'єкт праці, діяльність яких спрямована на предмет праці.

Простір – філософська категорія, якою позначають взаємне розташування тіл та їх конфігурацію. Одна з форм існування матерії.

Рационалізм – в даному випадку – напрям у теорії пізнання, що, на противагу емпіризмові, вважає єдиним джерелом і критерієм пізнання розум (теоретичне мислення).

Реалізм – один з напрямів схоластики, протилежний номіналізму. Послідовники реалізму визнавали загальні поняття як першореальність, первинну по відношенню до одиничних речей. Продовження вчення Платона про співвідношення ідеального і матеріального.

Революція – якісна зміна, переворот в соціальному житті, який забезпечує прогресивний розвиток.

Регрес – “зворотній розвиток”, рух, який веде до деградації від “вищого” до “нижчого”.

Релятивізм (лат. *relativus* - відносний) - філософське вчення про відносність, умовність і суб'єктивність людського пізнання; моральних понять і уявлень.

В
кінцевому
результаті
релятивізм

приводить до
заперечення
об'єктивного
змісту
п
ізнання
;
моральних
понять і
суджень
.

Ренесанс (франц. Renaissance – відроджуюсь) – епоха Відродження.

Розвиток – особливий тип змін, перехід предмета, явища, процесу від одного стану до іншого, який не зводиться до попередніх.

Рух – філософська категорія, яка виражає мінливість об'єктивного світу і виступає способом існування матерії.

Свідомість – спроможність людини відтворювати дійсність у ідеальній формі. Існують дві форми свідомості – індивідуальна та суспільна.

Світ – філософська категорія, яка відображає все, що оточує людину (природні речі і явища, соціальну дійсність), а також духовний стан самої людини (почуття, емоції, знання, переконання, мрії, ідеали, вірування тощо). Розрізняють об'єктивний і суб'єктивний, матеріальний і духовний світ. Відношення людини до світу виступає серцевиною світогляду.

Світогляд – це синтез знань, переконань, почуттів, емоцій, переживань, волі (готовності до певних дій), цілей, мрій, надій, вірувань, ілюзій, сподівань, ідеалів і т.д., що складаються у процесі життєдіяльності людини під безпосереднім впливом її матеріальних і духовних умов життя. Він є духовно-практичним утворенням, що ґрунтується на співвіднесенні наявного, уявного, бажаного та належного. Теоретичною

формою світогляду є філософія.

Секуляризація – вилучення чого-небудь з церковного відання й передача у світське, цивільне.

Сенс буття – філософське поняття, що означає мету людського буття, процес реалізації потенціалу особи, її здібностей у вільно обраному напрямі, що дає людині почуття щастя.

Сенс історії – філософське поняття, яке визначає

Символ (від грецького *symbolon* – знак, ознака) – в самому загальному вигляді – поняття, що фіксує здатність матеріальних речей, подій, також життєвих образів виражати ідеальний зміст, відмінний від їх безпосереднього,

Соціальна структура суспільства - усталений взаємозв'язок та взаємодія людей, їх груп у суспільстві, конкретно-історичний вираз системи суспільних відносин як продукту соціальної діяльності людини, груп людей.

Спрямованість історичного процесу – внутрішня логіка історії, яка відбувається через діалектичне сходження до реалізації тотожності сутності людини та сутності історії. Визначається у розв'язанні суперечностей матеріально-практичних та ідеально-теоретичних підстав предметно-практичної та культуротворчої діяльності людей.

Стрибок – перехід кількісних змін у якісні або перехід із одного якісного стану в інший.

Субстанція – філософська категорія, яка означає дещо незмінне, що лежить в основі (речей, явищ і т.п.).

Суперечність – єдність і боротьба протилежностей.

Суспільна практика – суто людський тип діяльності, який характеризується універсальним підпорядкуванням природи до матеріальних і теоретичних потреб людини, а також своїм усвідомленим характером щодо мети, способу здійснення та споживання результатів такої діяльності.

Суспільство - система конкретно-історичних форм соціальної діяльності людей, їх груп.

Схоластика (від грецьк. scholasticos – шкільний) - середньовічна філософія IX-XV ст. Її представники прагнули раціонально обґрунтувати християнські догмати. Провідні проблеми: співвідношення віри і знання; проблема існування універсалій ; сутності і існування та ін.

Теологія (від грецьк. teos - Бог, logos – вчення, разом - вчення про Бога)/– система обґрунтування філософськими засобами віровчення, комплекс доведення істинності догматів; розробка релігійної етики. Теологія базується на вірі в Бога, що створив світ і керує ним.

Трансцендентний (лат. transcendere- переступати) –термін, що означає те, що знаходить
вся за
межами
свідомості
і
пізнання
.

Універсалії – в середньовічній філософії загальні поняття.

Фаталізм (лат.fatalis –роковий) –антидіалектична світоглядна концепція, згідно з якою всі процеси, події, що відбуваються в природі, історії, житті людини, підкорені пануванню

необхідності, яка наперед визначена незалежними від людини силами (долею, Богом, об'єктивними законами розвитку), що не залишає місця свободі, творчості.

Філософія – особлива форма теоретичного знання про світ як цілісність та можливості його осягнення людським розумом, яке відображається у найбільш загальних поняттях (категоріях). Вона спрямована на вироблення системи ідей, що виражають ставлення людини до природної та соціальної дійсності, і тим самим виступають її світоглядними орієнтирами та програмують поведінку в суспільстві.

Філософія історії – напрямок у філософії, який досліджує фундаментальні закономірності історичного процесу у його всесвітньому масштабі та їх соціальні, політичні, економічні, культурні похідні.

Час – філософська категорія, що означає тривалість існування матеріальних тіл. Одна з форм існування матерії.